Відгук
офіційного опонента на дисертаційне дослідження
Вологіна Юрія Юрійовича
«Філософський аналіз деструктивної поведінки особистості в умовах інформаційно-цифрового простору»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 03 Гуманітарні науки
за спеціальністю 033 Філософія

Актуальність теми дослідження. В сучасному суспільстві, де людина поступово занурюється в інформативно-цифровий простір, неабиякої гостроти набувають питання негативних зовнішніх впливів на неї та її поведінку. У світлі цього надзвичайно актуальним видається дисертаційне дослідження Вологіна Ю.Ю., в якому наголошується, що сучасний інформаційно-цифровий простір постає середовищем, в якому деструктивна поведінка особистості набуває якісно нових форм, масштабів та механізмів поширення. При цьому дисертант розглядає інформаційно-цифровий простір не як інструментальний засіб комунікації, а як специфічну онтологічну реальність, в якій формується новий тип суб'єктивності – *homo digitalis*, чиє буття є екзистенційно «оголеним», вразливим і відкритим до зовнішніх впливів (с. 3). Через що інформаційні технології дедалі більше «вторгаються» в наше повсякденне життя (с. 11), впливаючи на нашу поведінку, сприйняття інших та самих себе.

Варто відзначити, що в сучасному філософському дискурсі дуже мало досліджень, присвячений даній темі. Тому робота Вологіна Юрія Юрійовича є дуже своєчасною, оскільки не лише аналізує причини деструктивної людської поведінки в інформативно-цифровому просторі, але й пропонує дієві засоби для її профілактики. Серед них дисертант виділяє сім'ю, освіту та виховання/самовиховання. Багато чого залежить власне від самої людини, оскільки, як наголошено в роботі, негативні нахили, такі як жорстокість, потяг до руйнування тощо, викликають більший емоційний відгук, ніж позитивні. Крім того, вони не потребують докладання зусиль, самокритичності або ж відповідальності, тому все частіше захоплюють сучасну людину. Не дивно, що

сьогодні гостро постає потреба критичного переосмислення феномену людської деструктивності.

У дисертаційному дослідженні обґрунтовано, що деструктивність є фундаментальним екзистенційно-антропологічним феноменом, притаманним людській природі. Визначено, що деструктивна поведінка виникає внаслідок внутрішньої суперечності людської свободи, екзистенційної тривоги, втрати смислових орієнтирів та відчуження. З'ясовано, що цифровізація трансформує традиційні форми агресії та породжує нові. Ключовим чинником стає розрив між дією та відповідальністю, зумовлений анонімністю, дистанційністю та відсутністю тілесної присутності Іншого. На основі аналізу конкретних феноменів (кібербулінг, інтернет-залежність, цифровий нарцисизм) показано, що вони є не просто поведінковими розладами, а формами хибної екзистенційної адаптації. Виявлено, що причиною поширення деструктивних практик є не тільки маніпулятивний характер технологій чи індивідуальні особливості, а й духовна криза соціальної системи в цілому (с. 3).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною комплексних науково-дослідницьких робіт кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного «Багатоманітність філософських дискурсів сучасності» (2020–2025 р. р.) та «Людина в багатоманітті культурноісторичних практик» (2026–2030 р. р.), що входять до тематичного плану науково-дослідної роботи Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Положення наукової новизни та висновки дисертаційної роботи Вологіна Юрія Юрійовича є логічними, аргументованими, послідовними та завершеними. Передусім наукова новизна роботи полягає у реалізації цілісного міждисциплінарного дослідження філософської аналітики деструктивної поведінки особистості в умовах інформаційно-цифрового простору (с. 15). З цієї метою дисертант розглядає деструктивність в інформаційно-цифровому просторі концептуалізовано як онтологічну та антропологічну суперечність людського існування, джерелом якої є свобода; обґрунтовує необхідність

розгляду руйнівної поведінки не лише як соціального, психологічного та екзистенціального явища, а й як духовного виміру людського буття; показує, що поширення деструктивних практик в інформаційноцифровому просторі зумовлене не лише маніпулятивним характером цифрових технологій, а й духовною кризою соціальної системи; обґрунтовує статус інформаційно-цифрового простору як специфічної онтологічної реальності, що трансформує структуру людської суб'єктивності та породжує новий тип «оголеного» буття (homo digitalis), вразливого до деструктивних впливів; визначає, що ефективна профілактика деструктивної поведінки можлива лише через відновлення духовних основ буття в інститутах освіти та сім'ї і формування «внутрішньої цензури» як морального регулятора особистості.

Крім цього, Вологін Ю.Ю. пропонує міждисциплінарний підхід до аналізу проблем, пов'язаних із ситуацією людини в умовах динамічного впровадження новітніх технологій; філософське розуміння деструктивної поведінки особистості як прояву онтологічної кризи суб'єктності в умовах інформаційно-цифрової реальності; аналіз деструктивної поведінки особистості в інформаційно-цифровому просторі через актуалізацію таких екзистенціалів людини, як відкритість і вразливість; інтерпретація теорії соціальної деструкції представників Франкфуртської школи та вчення Е. Фромма про функції людської деструктивності в контексті інформаційно-цифрової реальності; осмислення маніпулятивності інформаційно-цифрових технологій як чинника формування деструктивних моделей поведінки через нав'язування смислів, емоційних реакцій та соціальних ролей; філософський аналіз онтогенезу порушень поведінки як передумови сприйняття деструктивності цифрових технологій; актуалізація інтернет-моралі як внутрішнього ціннісного регулятора, що опосередковує зв'язок між інтернет-залежністю та кібербулінгом серед підлітків.

Також дисертант уточнює зміст і взаємозв'язок понять «агресія», «віктимізація», «девіантна поведінка», «інформаційно-цифрові технології», «деструктивність», «деструктивне спілкування», «деструктивні практики»; витоки, сутність і межі біологічного, соціокультурного та екзистенціально-

гуманістичного підходів до вивчення людської деструктивності; можливості та обмеження українських і міжнародних правових практик у сфері інформаційної безпеки та протидії деструктивності цифрових технологій.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів. Теоретичне значення одержаних результатів полягає у розширенні філософського аналізу деструктивної поведінки особистості як складного антропологічного та соціального феномена, що формується й проявляється в умовах інформаційно-цифрового простору. Запропонована концептуалізація людської деструктивності та уточнення категоріально-понятійного апарату поглиблюють предметне поле сучасної філософської антропології, соціальної філософії та філософії техніки.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що отримані результати можна використовувати в освітньо-виховній діяльності, а також у розробці профілактичних і просвітницьких програм, спрямованих на зниження проявів деструктивної поведінки в інформаційно-цифровому просторі. Висновки дисертації можуть бути застосовані у роботі педагогів, психологів і соціальних працівників для аналізу та попередження таких соціально значущих явищ, як кібербулінг, цифрова залежність і деформація саморепрезентації особистості, а також у формуванні гуманістично орієнтованої цифрової культури та відповідального відношення до себе та інших.

Апробація результатів дослідження. Достовірність основних положень та висновків дисертаційного дослідження Вологіна Юрія Юрійовича підтверджує апробація результатів роботи в шести наукових публікаціях, серед яких чотири статті опубліковано у фахових виданнях України з філософських наук та дві публікації в збірниках матеріалів конференцій.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертаційна робота Вологіна Ю.Ю. складається зі Вступу (в якому чітко сформульовані мета і завдання, об'єкт і предмет дослідження, а також представлена теоретично-методологічна та інформаційна основи), Трьох розділів, Дев'яти підрозділів, Висновків до кожного розділу, Загальних висновків (де узагальнюються основні результати дослідження) та Списку використаних

джерел (які нараховують 193 найменування). За обсягом і оформленням дисертаційне дослідження Вологіна Юрія Юрійовича відповідає вимогам порядку присудження наукових ступенів.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. За результатами перевірки дисертаційної роботи та публікацій не виявлено ознак академічного плагіату, елементів фабрикації та фальсифікації. Автором застосовано посилання на його наукові публікації та публікації інших авторів відповідно до чинних вимог. Загалом у дисертації та наукових публікаціях, які висвітлюють основні результати дослідження, дотримано принципи академічної доброчесності та вимоги чинного законодавства щодо авторського права. Дослідження Вологіна Ю.Ю. є самостійною науковою роботою і містить результати власних ідей автора. Основні положення, концептуальні інновації та висновки були сформовані дисертантом одноосібно. На ідеї, розробки і теорії, які не належать здобувачеві, наявні посилання на відповідні джерела.

Загальна оцінка змісту роботи. В першому розділі дисертації під назвою «Теоретичні засади дослідження деструктивності та інформаційно-цифрового простору» Вологін Ю.Ю. проводить історико-філософський аналіз феномену деструктивності, починаючи з давніх часів і до сучасності. Тут основна увага приділяється соціальній концепції деструктивності, яка не є просто результатом внутрішньої слабкості індивіда або його патологій, а виступає симптомом кризового стану суспільства, яке пригнічує творчі сили особистості, втягуючи її в стан апатії, страху й відчуження. У зв'язку з цим актуальною видається думка Грюена про те, що суспільство часто нормалізує та навіть заохочує такі деструктивні механізми (с. 28).

Крім цього, дисертант наголошує, що проблематика деструктивності формується з парадигми психоаналізу (с. 23), тому детально аналізує ідеї ключових його представників таких як З. Фройд, К. Юнг, М. Кляйн, К. Хорні, А. Грюена, А. Адлера та ін. Здобувач звертає увагу на цікаву думку К. Юнга про те, що деструктивна поведінка постає формою активності людини, яка спрямована на руйнацію зовнішніх структур і водночас на вибудовування

власної ідентичності (с. 31). У зв'язку з цим вивчення деструктивності потребує звернення не лише до зовнішніх проявів агресії, але й до внутрішніх механізмів формування самості, впливу ранніх взаємин і соціальних практик, які сприяють відчуженню, самознеціненню та, зрештою, руйнівним способам взаємодії зі світом (с. 28). Дисертант висуває цікаве припущення, яке підтверджує теорію А. Адлера, згідно з якою агресія може починатися з почуття неповноцінності або тривоги в сім'ї. Коли ці почуття посилюються, деякі підлітки можуть використовувати різні форми деструктивності як захист своєї самооцінки у віртуальному просторі (с. 29). Таким чином, деструктивність -- це викривлена відповідь на неможливість людини бути повноцінною особистістю.

Цікавим є аналіз фроммівського трактування «злоякісної» агресії, яка постає ірраціональним (неконструктивним) способом відповіді на екзистенційні потреби (с. 41) і приводить до деструктивності. Натомість «доброякісна» агресія розглядається як захисний, оборонний механізм людини. Думки Фромма щодо деструктивності знаходить своє логічне продовження в екзистенціалізмі, розгляд ідей якого представлений у підпункті 1.1.4. Дисертант констатує, що аналіз специфіки людського буття, який полягає у свободі людини та виникає з «ніщо», дозволяє екзистенціалізму виявити, що деструкція лежить у основі буття, виступаючи онтологічною основою людської деструктивності (с. 45).

У сучасному інформаційно-цифровому просторі особистість піддається новим впливам: алгоритмічний тиск, соціальні порівняння, інформаційне перенасичення та онлайн-травма формують внутрішню напругу, яка перегукується з концептом екзистенційної напруги. Ідеї екзистенціалістів таким чином стають теоретичним інструментом для аналізу деструктивної поведінки, дозволяючи осмислити взаємодію внутрішніх конфліктів, свободи вибору та відповідальності з викликами цифрового простору. Далі автор подає цікавий розгляд сучасних тенденцій дослідження феномену деструктивності, серед яких фігурують як українські, так і зарубіжні автори.

В підрозділі 1.3. «Інформаційно-цифровий простір як нова реальність

людського буття» дисертант пропонує авторське розуміння інформаційно-цифрового простору як специфічної соціокультурної та онтологічно значущої реальності, що функціонує як середовище життєдіяльності людини, де конструюються ідентичності, трансформуються способи комунікації, пізнання і поведінки (с. 61). Більше того, в ньому поєднуються технічні, соціальні, культурні та антропологічні виміри та формуються нові модуси суб'єктивності, які набувають як конструктивних, так і деструктивних форм прояву. Крім цього, інформативно-цифровий простір сьогодні впливає на спрямованість та характер культурного розвитку і його ключові елементи. Через що дисертант робить цікаве припущення, що деструкція постає не лише індивідуальним актом, а структурною характеристикою сучасного цифрового буття (с. 60).

У другому розділі під назвою «Деструктивна поведінка особистості в інформаційно-цифровому просторі» Вологін Ю.Ю. аналізує кібербулінг, як специфічну форму деструктивної поведінки особистості, його моделі та класифікацію. Здобувач розглядає дане явище не лише як різновид девіантної чи агресивної поведінки, а як форму деструктивної комунікативної практики, що постає в умовах зміни онтологічного статусу взаємодії, суб'єктивності та відповідальності в цифровому середовищі (с. 87).

Крім цього, антропологічний вимір кібербулінгу дозволяє побачити усю багатогранність людської природи та міру її сучасної духовної та екзистенційної кризи (катастрофи) (с. 91). Окремим антропологічним аспектом кібербулінгу є деформація емпатійного переживання, що дозволяє представити його як насильство без зустрічі, агресію без співпереживання, дію без морального резонансу. Це виводить нас на етичний аспект кібербулінгу, який призводить до знеособлення Іншого, а також до розриву між наміром і відповідальністю, дією та її етичним осмисленням.

Цікавим є підпункт 2.2., в якому дисертант аналізує нову форму деструктивної поведінки – інтернет-залежність та її різновиди, які виявляють глибші кризи суб'єктивності сучасної людини (с. 108). Інтернет-залежність стає підґрунтям для деструктивного розвитку особистості, що виявляється у

відчуженні людини від близьких, втраті інтересу до живого спілкування та реальності (с. 104). Дисертант переконливо доводить, що різні форми цифрової залежності такі як геймінг, лудоманія, фаббінг тощо, слід розглядати не лише як клінічні розлади, а як екзистенційно-антропологічні феномени. Вони є формою втечі від екзистенційного вакууму, відчуження та неможливості самореалізації в реальному світі. Внаслідок чого залежність постає як симулятивна спроба заповнити внутрішню порожнечу та компенсувати дефіцит сенсу через занурення у віртуальні світи.

В третьому розділі під назвою «Філософсько-правові виміри профілактики деструктивної поведінки» дисертант зосереджується на аналізі правового регулювання деструктивної поведінки в інформаційно-цифровому просторі, як в Україні, так і закордоном. Наголошено, що вся регулятивна конструкція є лише інструментом зовнішнього контролю. Правова норма маркує поведінку як заборонену, але не торкається мотивів, що її породжують (с. 124). Вона не здатна впливати на причини, які штовхаються людину до ненависті, ворожнечі, агресії та деструктивності. Право апелює до страху санкції, тоді як деструктивність живиться на глибших онтологічних рівнях – у розриві між людиною та ціннісними основами буття, у втраті внутрішніх моральних регуляторів, у дефіциті смислу та ідентичності (с. 126). Перевага зовнішніх заборон свідчить про те, що суспільство втрачає внутрішні регулятори. Через це кількість правових актів у цифровій сфері зростає у геометричній прогресії, тоді як деструктивна поведінка в мережевому середовищі не лише не зменшується, а й набуває дедалі витонченіших форм.

З огляду на це, дисертант слушно констатує, що правове регулювання деструктивної поведінки в інформаційно-цифровому просторі є необхідним, але принципово недостатнім засобом профілактики. Особлива роль у цьому відводиться освіті, яка є не простим передаванням знань, а виступає ключовим фактором формування людської особистості, здатної до саморефлексії, критичного мислення та засвоєння загальнолюдських цінностей. При цьому дисертант влучно вказує на недоліки сучасної освіти, а саме її технологізацію, стандартизацію, рейтинги, придушення особистості тощо. Тому деструктивна

поведінка нерідко буває наслідком не лише дефіциту освіти, але й продуктом її неправильної організації (с. 132).

Також велику роль у профілактиці деструктивної поведінки відіграє сім'я, головним завданням якої є духовне пробудження дитини перед лицем існуючих викликів технологічного суспільства. А також виховання, внаслідок якого людина буде здатна поважати себе та Інших, стверджувати свою духовну гідність, перед якою безсилі різноманітні спокуси цифрової доби. Дисертантом робиться слушний висновок, що проблема деструктивності є врешті-решт не технічною і не правовою, а духовно-антропологічною – і лише на цьому рівні вона може бути по-справжньому осмислена і подолана (с. 136).

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи. У цілому, дисертація Вологіна Юрія Юрійовича виконана із належним обґрунтуванням наукових положень. Проте, на мій погляд, можна було розвинути науковий потенціал дисертації змінивши деякі акценти дослідження, які вказані нижче та мають рекомендаційний характер.

1. В підпункті 1.1., говорячи про людську дуальність, деструктивність та «темні сторони її єства» (с. 21), дисертант звертається до думок І. Канта та Б. Паскаля. Але чомусь не згадує Т. Гоббса, який розглядав агресію як природний стан існування людини. Взяти хоча б його відомі тези: «Людина людині вовк», «Війна всіх проти всіх» та ін.

2. Аналізуючи природу людської агресивності та деструктивності у З.Фройда (с. 24-25), дисертант не торкається проблеми сублімації, як захисного механізму звільнення психіки від негативного, внутрішнього тиску несвідомого без шкоди для себе та інших. Хоча згадка про сублімацію є на с. 36, але дещо в іншому контексті.

3. В роботі присутні деякі огріхи. До прикладу, подекуди в дисертаційній роботі замість Фройда ми знаходимо Фрейд (с. 35). Також аналізуючи твір Арно Грюена «Безумство нормальності: до розуміння людської деструктивності», здобувач називає його німецьким психологом (с. 27), хоча він вважається радше німецько-швейцарським. Крім цього, на с. 35 дисертант говорить про роботу Маркузе «Одновимірна людина: Дослідження ідеології

розвинутого індустріального суспільства» і йде посилання на № 147, хоча у Списку літератури вона фігурує під номером 148.

4. Закінчується перший розділ підпунктом 1.4. «Методологічні основи дослідження». Це дещо незвично, оскільки зазвичай методологія представляється на початку дослідження, першим підпунктом.

5. В другому розділі, аналізуючи негативний вплив Інтернету та філософсько-етичний аспект кібербулінгу, дисертант розмірковує про моральне зло та відповідальність. Тут було б дуже доречно звернутися до концепції штучного зла Лучано Флоріді, яке краще відображає сутність негативного впливу мережі на людину (Floridi, L.; Sanders, J.W. (2001). Artificial Evil and The Foundation of computer ethics. Ethics and Information Technology, 3: 55–66).

6. У своїй роботі дисертант багато говорить про сучасні форми онлайн-агресії, такі як кібербулінг (с. 25, с. 77), тролінг (с. 67), мову ненависті та ворожнечі (с. 89), але не згадує хейтерів, які також виступають різновидом деструктивної поведінки людини в мережі.

7. Аналізуючи деструктивну поведінку, дисертант практично не звертається до розгляду девіантної поведінки, різновидом якої вона виступає. Хоча згадка про девіантну поведінку, але дуже побічна, є на с. 87 в контексті аналізу кібербулінгу.

Загалом, зазначені зауваження не мають принципового характеру і не знижують наукового значення отриманих результатів проведеного дослідження.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Вологіна Юрія Юрійовича на тему «Філософський аналіз деструктивної поведінки особистості в умовах інформаційно-цифрового простору» є цілісним, завершеним, самостійним науковим дослідженням, що виконане на належному теоретичному рівні. Структура та обсяг дисертації відповідає поставленій меті і завданням, які повністю вирішені у процесі дослідження. Основні положення дисертаційної роботи, які винесені на захист, містять елементи наукової новизни та розкривають особливості змін людської поведінки в умовах інформаційно-цифрового простору. Автор провів критичний аналіз літератури по темі

дисертації та знайшов актуальний аспект дослідження деструктивної поведінки особистості в цифрову епоху.

Дисертаційна робота Вологіна Юрія Юрійовича за змістом, структурою, оформленням, обґрунтованістю наукових результатів і новизною відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами від 21.03.2022 р. № 341). А її автор – Вологін Юрій Юрійович – на основі публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 033 Філософія.

Офіційний опонент:
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії Інституту
гуманітарних та соціальних наук
Національного університету
«Львівська політехніка» Марія СІНЕЛЬНІКОВА

Підпис Сінельнікової
Вчений секретар

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ • НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ "ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА" • ЗКПО 02071010 •

Юрій Ніщимук